

En historikers
*personlige
guide*
Gotland & Fårö

Forord

Kom med på en rejse til Gotland og Fårö, hvor du går i tusind år gamle fodspor, og historiens vingesus blæser dig omkuld. Siden hedenold har de to øer i Østersøen tiltrukket folk fra nær og fjern, og sporene af de mange, som kom før os, ses stadig ude i landskaberne og inden for bymuren i hovedbyen Visby. Øerne drager stadig.

Følger man sporene, og lytter man efter, er det, som om man kan høre fortidens stemmer hviske deres historier til een. Her har bl.a. sørøvere, nonner, rige købmænd og afsatte konger igennem tiderne levet. Danske kong Valdemar Atterdag erobrede øen i 1361, og små 300 år senere tabte Christian 4. den igen i krigen, som også kostede ham et øje og hans gode helbred.

Hovedbyen Visby er i dag på Unescos Verdensarvliste på lige linje med pyramiderne i Giza, Den Kinesiske Mur, og Roskilde Domkirke. Men Gotland og Fårö er ikke kun middelalderruiner og bronzealderhøje, på øerne finder du også nutidskunst, "loppis" og svensk gastronomi.

Gotland og Fårö er svenskernes foretrukne ferieparadis, og mere end en mio. gæster hvert år øerne, som udover den spændende historie også er kendt for en storslået natur med bedre sandstrande og mere sol end det svenske fastland.

Om denne guide

Jeg er historiker og har igennem de sidste fem år haft fornøjelsen af at være rejseleder på Gotland & Fårö. I En historikers personlige guide til Gotland & Fårö deler jeg ud af mine bedste oplevelser på øerne, guider dig til steder, som jeg synes du bør se og fortæller de historier, som jeg så ofte har fortalt til mine medrejsende. Bogen er således et kurateret udvalg af mine rejseerfaringer og min historiske research. Jeg giver dig hermed mit bud på, hvad jeg synes du bør se og gøre på Gotland & Fårö. Og af den grund er guiden personlig og måske ikke som de fleste guidebøger. Med denne bog kan du finde vej, vide mere og lære nyt om gammelt.

Gotland fandt Tjelvar

Gutasagaen er en krønike om Gotlands historie i tiden op til den danske erobring i 1361. Den blev skrevet i 1200-tallet, og der findes kun ét originalt manuskript skrevet på gutamål, som er en gammel oldnordisk dialekt. Sagaen indledes med fortællingen om Tjelvar (på gutamål: Pieluar), som opdager Gotland. Han er en slags magiker, en mytisk figur, for Gotland hviler, ifølge historien, under en forbandelse som betyder, at øen er under vand om dagen og over vandet om natten. En forbandelse, som endelig brydes, da Tjelvar tænder ild på øen for allerførste gang.

*“Gotland fandt først den mand, som hed Tjelvar.
Da var Gotland, så fortroldet, at det om dagen sank,
og om natten var oppe, men den mand bragte først
ild til landet. Og siden sank det aldrig igen.”*

Tjelvar havde sin søn med, men åbenbart ingen kone. Det havde sønnen Hafde heldigvis, hun hed Hvidestjerne, og hun drømte en drøm en nat, der forudsagde øens skæbne:

“Denne Tjelvar havde en søn som hed Hafde, mens Hafdes kvinde hed Hvidestjerne. De to satte, som de første, bo på Gotland. Den første nat hvor de sov sammen, da drømte hun en drøm. Det syntes hende, som tre orme var slynget sammen i hendes barm, og som om de krøb ud af barmen på hende. Denne drøm sagde hun til Hafde, sin husbond. Han udlagde hendes drøm sådan: Alt er med ringe bunden: Bo-land skal det blive, føde skal vi tre sønner. Dem gav han alle navn ufødte: Gute skal Gotland eje, Graip skal den anden hedde og Gunfjøn den tredie. De skiftede siden Gotland i tre tredinger, så at Graip den ældste fik den nordlige treding, og Gute den midterste treding mens Gunfjøn den yngste fik den sydligste.”

Tjelvar.

Historien om Tjelvar, Hafde og Hvidestjerne kan 'læses' på flere runesten rundt om på øen. Ligesom den kan ses i delingen af Gotland i tredinger (tre distrikter, en praktisk måde at inddele øen i områder), som blev beholdt frem til 1747, og som stadig opretholdes indenfor kirken, idet Region Gotland er delt i tre pastorater.

Men tilbage til sagaen. Var Tjelvar virkelig den første mand på Gotland? Det kan ikke vides med sikkerhed, men jeg har besøgt et sted, som siges at være hans grav. Stedet kaldes Tjelvars källring og ligger inde i skoven på Gotlands nordøstlige kyst. Det er et mystisk sted. På Gotland er skibssætninger ikke er så ualmindelige, og grave i form af skibssætninger og stenrøser fra perioden er ikke sjældne. Tjelvars källring er en af flere mellemstore skibssætninger, men den er ikke tom, som de fleste ellers er!

Stenrøser og skibssætninger

De ældste spor af menneskelig aktivitet på Gotland stammer fra omkring 4500 år før vor tidsregning (fvt.). Det er spor efter en stenalderkultur, som er langt mindre udforsket end fx den danske. Langt flere spor har man på Gotland efter bronzealderfolket. Det var dem, knoglerne i Tjelvars källring hørte til, og de havde deres storhedstid omkring år 1500-500 fvt.

I Danmark byggede bronzealderfolket de store gravhøje, og på Gotland samlede de sten til hobe i store bunker kaldet stenrøser. Mest imponerende er Uggard Rojr nær Rone på det sydlige Gotland, som er den største af dem alle. Med en højde på næsten 8 meter og en diameter på 45 meter er den større end en villa! Røserne blev oftest bygget nær den daværende strandkant og kunne derfor ses til skræk og advarsel af dem, som sejlede forbi ude på havet. I dag ligger de fleste lidt inde i landet, for strandlinjen har flyttet sig en del, som tiden er gået.

Gotland har usædvanligt mange stenrøser fra bronzealderen. I alt er 1300 registrerede, og heraf betragtes de 400 som store. Mange er blevet undersøgt, og der er skrevet mange bøger om emnet. En stenrøse er, som ordet antyder, bygget af sten. I modsætning til en gravhøj, hvor der er lagt jord ovenpå, står en stenrøse 'bar'. Kun få stenrøser er undersøgt til bunds. Dels for at respektere gravfreden, dels, og dette er en mere praktisk årsag, fordi arbejdet med at fjerne store tunge sten fra en kæmpestor, ustabil bunke absolut ikke er let.

I Kauparve, på Gotlands nordspids, har man i videnskabens navn givet os alle en sjælden mulighed for at kigge ned i en grav, som blev dækket til for mere end 2000 år siden. Da man løftede låget af stenbunken fandt forskerne en reel bygningskonstruktion, som både forundrede og imponerede dem. Den oprindelige stenrøse havde en diameter på 18 meter og var cirka 3 meter høj. I midten stod et hult, koldmuret tårn som var 2,5 meter højt. I bunden og den ene side af tårnet fandt man 3 stenkister med ubrændte menneskeknogler og fine bronzesmykker fra cirka år 1000 fvt. De fleste stenrøser er bygget af kampesten, på det nordlige Gotland af kalksten, og deres historie strækker sig fra ca. 1500-300 fvt. På samme tidspunkt begynder man at rejse skibssætninger (det er i en sådan Tjelvar ligger begravet). Typisk i samme område, nær ved stenrøserne. Men traditionen med skibssætninger varede væsentlig længere end røserne, helt ind i jernalderen og op i vikingetiden.

Bronzealderfolket dyrkede uden tvivl en slags guddom eller flere, som folk har gjort det til alle tider. Og skibssætningerne har måske kunne føre dem til en sikker havn i evigheden. Men det er langt fra de fleste skibssætninger, man har fundet spor af mennesker i. Faktisk så ved forskerne, i modsætning til stenrøserne som altid indeholder grave, ikke nøjagtigt, hvad skibssætningerne er til for. Traditionen med at fragte folk med skib til et liv hinsides dette ses på runesten og i landskabet rundt om i hele Norden.

På Gotland findes der 350 synlige skibssætninger, som menes at være en form for mindesmærker over høvdinge og andre stormænd. Skibene er som regel sat med kampe- eller kalksten og længden varierer fra 6 til 42 meter. Den længste skibssætning findes i Gnisvård ved Tofta lidt syd for Visby. Og i Gålrum, på det midterste Gotland nær badebyen Ljugarn, sejler en flåde af 7 skibe mod den Estiske kyst. Hvor mange stenskibe, der er forsvundet gennem tiderne, kan kun guderne vide. I alle fald, har man konstateret, at en hel del skibssætninger i dag er at finde under jordoverfladen.

Vikinger og handelsmænd

Gotland udgør mindre end 1 % af Sveriges areal. Alligevel er 2/3 af svenske vikingetidsskatte fundet på øen. Og udgravninger fortæller os, at Gotland allerede i vikingetiden var centrum i et vidt forgrenet handelsnetværk, som strakte sig fra Birka til Byzans.

Begiver man sig ud i det gotlandske landskab og graver i jorden, finder man ikke kun skibssætninger og stenrøser under det øverste muldlag, man kan også være heldig at finde beviser på den driftige handel og den ufattelige rigdom, som de gotlandske bønder nød godt af helt tilbage til vikingetidens begyndelse i 7-800-tallet og langt ind i middelalderen. Mere end 700 vikingeskatte er blevet gravet frem af Gotlands stenede jord. Og der er ikke noget, som tyder på, at øen i Østersøen har fremvist alle sine skatte.

Næsten hver gang arkæologerne er stødt på rester af vikingehuse på Gotland, har husene nemlig vist sig at rumme store skatte. Bestående af alt fra bronze- og sølvsmykker, kostbare ædelstene til sølvmønter i tusindvis. Ofte er skattene blevet gravet ned under gulvet i de for længst forsvundne vikingehuse. Hvorfor er skattene gravet ned og aldrig gravet op igen? Nogle mener, at det kan have været som offergaver til guderne, andre at skattene er gemt ned af langt mere praktiske årsager: for at undgå tyveri og plyndring i stedet for en moderne bankboks.

Korset på marken

Nær broen, på en mark ved Grens Gård står der et kors. Ligeså længe nogen kan huske, er der blevet fortalt forskellige historier, om hvorfor korset står her, og hvad det står over. Mange har sagt, at det markerer en grav, andre et slag. Korset i Mästerby minder meget om det, som står uden for Visbys ringmur over det slag, der fandt sted der, men i dette er der ingen inskription. Ajmund lå i sin tid centralt i Højde sogn og var et samlingspunkt i urolige tider. Det var nok her, at det første eller andet slag mellem guterne og Valdemars styrker fandt sted. Stedet, Ajmunds Bro, blev i hine tider kaldt "Gotlands nyckel" (Gotlands nøgle), for til højre og venstre for broen over den stærke Sudertings Å lå store marskområder, som var umiddelbart uigennemtrængelige.

Mundtlige overleveringer i området nær Mästerby har altid påstået, at det var her, den gotlandske bondehær nær havde slået Valdemars tilbage. En tekst, som findes i et nordtysk kloster, skrevet af en munk i år 1385, bekræfter måske også, at der engang stod et vigtigt slag på vej mod Visby, men hvor det skete, nævner munken ikke:

"I Kristi år 1361 samlede K. Valdemar af Danmark en stor hær og sagde at han ville føre den til der hvor sølv og guld fandtes i rigelige mål, der hvor svin åd ud af sølvtrug, og han førte dem til Gotland hvor mange riddere blev slået ned på marken og alt for mange døde, bønderne var ubevæbnede og uvante udi strid. Han tog til staden Visby; de mødte ham uden for stadens mur og gav sig i kongens nåde, imedens de lovede at kongen ingen modstand ville møde fra borgrene. Således fik han landet og tog fra borgrene store tønder fyldt med sølv og guld og drog sin vej igen."

Da en ung, lokal gute, Maria Lingström uddannet arkæolog, ved et tilfælde læste ovenstående tænkte hun, at det måske kunne bekræfte en myte, hun havde hørt, siden hun var barn: At det kors, som stod på naboens mark ved gården Grens i hendes fødeby 'Mästerby', markerede en mas-

segrav efter et voldsomt slag, der stod her i sommeren 1361, et par dage før slaget foran Visbys port. Hun fik tilladelse til at grave omkring korset, og ganske rigtigt fandt man hurtigt en massegrav. Op mod 200 personer lå her, stablet fint med kalk i mellem sig. Nærmere undersøgelse (strontiumanalyse af tænder) viste, at der hovedsagelig var tale om danskere og tyskere i graven.

Mästerby er et skovrigt område med marsk, elve og små dale i terrænet. Det har været et svært sted for Valdemar at kæmpe. Her har bønderne haft fordel af at være stedkendte, og de har kunnet slå den professionelle hær tilbage et par gange. Det tyder øvrige fund på marken på. Her tæt på deres hjem har de lokale måske også haft en anden kampgejst. Foran dem var ikke en låst byport, og de var tæt på eget hus og arne.

Det er ikke kun graven, som er blevet fundet i Mästerby. Hundrevis af småfund er også gjort. Fundene tyder på, at Guterne har vundet marken i flere omgange, men også her var de i undertal og dårligt udrustet. Slaget er i sidste ende et tab til guterne, men Valdemar er blevet udfordret her i modsætning til det senere slag ved Visby. Nogle historikere påstår, at erobringen måske kunne være undgået, hvis bare guterne havde vundet ved Mästerby. Men det gjorde de som bekendt ikke. Valdemar og hans hær drog videre mod hansestaden Visby.

27. juli 1361

Det var en varm sommerdag, tredjedagen efter S:t Jacobi, i 1361, at Valdemar og hans hær forlod Ajmunds bro ved Mästerby og gik mod hansestaden Visby. Udenfor den imponerende bymur skulle et sidste slag om Gotlands fremtid stå.

Stående på ringmuren med aflåste porte kunne Visbys borgere iagttage en håbløs kamp, der var slut før den rigtig kom i gang. I løbet af seks timer døde op mod 2000 mand foran de låste porte i den vældige ringmur.

En hastigt forsamlet og dårligt udrustet bondehær, som tog opstilling mellem Visbys ringmur og det nærliggende nonnekloster, talte knap 2.000 mand. Skader på de fundne kranier og skeletter tyder på, at kong Valdemars hær med armbrøst har affyret flere byger af pile ind over fjenden. Pileregnet må have decimeret bondehæren og har med garanti skabt forvirring i gelederne. Herefter har den danske konges professionelle hær indsat næste angreb, hvor bønderne er blevet hugget ned af soldater til hest med blanke våben. Mange af de fundne viser tegn på at have fået underben hugget af og nakken kløvet. Dette betyder, at de danske soldater først er gået efter benene, som har været ubeskyttede, og derefter med slag til hovedet har gjort det af med fjenden. I alt har udgravninger påvist skeletter fra 1185 faldne. Og der mangler stadig at blive udgravet to identificerede massegrave.

Brandskatning

Den nådesløse nedslagtning af bondehæren må have gjort det klart for Visbys borgere, hvad der ventede dem, hvis de gjorde modstand, for byportene blev nu åbnet for kong Valdemar. Eller også var det en del af en aftale, at porterne skulle holdes lukket for bønderne for efter slaget at blive åbnet på vid gab for den danske konge?

Selvom det ikke kom til kamp indenfor ringmuren, gik Visbys borgere ikke helt fri under den danske konges erobring. Efter den voldsomme massakre af bondehæren uden for bymuren og en efterfølgende sejrsgang ind i Visby med en symbolsk nedrivning af et lille stykke bymur pålagde kong Valdemar nemlig den rige bys indbyggere en "brandskatning", som, ifølge overleveringer, betød at byens borgere på Stora Torg midt i Visby, offentligt og under skarp kontrol af kongen selv, måtte fylde tre store ølkar til randen med guld, ædelstene, sølv og andre kosteligheder.

Brandskatning var i tidligere tider en helt almindelig praksis under krig. Princippet var, at en hær, der trængte ind i et fremmed land, stillede den bosatte befolkning (især i byer) krav om en ydelse, for at denne kunne

undgå, at deres hjem blev plyndret og brændt. Brandskatning ansås i middelalderen og senere som en helt legitim krigshandling. Princippet var, at den indtrængende hær ved sin ankomst officielt tilkendegav sit brandskatningskrav. En særlig forvalter, brandmesteren, som fik hjælp af brandknægte, skulle indkræve brandskatten. Hvis denne ikke blev betalt, havde han til opgave at forestå stadens afbrænding. Brandskatning var således en måde reelt at finansiere krigsvirksomheden og aflønne (leje-) soldater på.

Alligevel er man i nyere tid i historikerkredse begyndt at diskutere om, hvorvidt brandskatningen af Visby nogensinde fandt sted. Udover sæd-vane er der ingen kilder, som bekræfter, at en brandskatning nogensinde har fundet sted. Men på det svenske nationalmuseum findes der imidlertid et maleri, som har sat sig fast i svensk bevidsthed siden 1882, og det er gået hen og blevet en slags "sandhed". Maleriet minder i stil og virkning om de store historiske billeder man kan se på Frederiksborg slot som fx. "De sammensvorne rider fra Finderup efter mordet på Erik Klipping Skt. Cæcilienat 1286" af Otto Bache, også fra 1882.

På maleriet af Visbys brandskatning har kunstneren Carl Gustaf Hellqvist taget sig store friheder med det historiske motiv og lavet en del fejl. Her vil jeg blot nævne nogle få: Den danske konge Valdemar Atterdag var kun 40 i 1361, men ligner på maleriet en slidt gammel mand med langt skæg. Moderen i midten af billedet har håret hængende løst, noget der næppe var muligt for en gift kvinde på det tidspunkt. På billedet ser man også en gravhund, på trods af at hunderacen først kommer til Sverige flere hundrede år senere. Huset til venstre for kongen ligger slet ikke på torvet, men i Strandgaten, mens de øvrige bygningstyper på billedet aldrig har fandtes i Visby, men kun fandtes i Tyskland i 1300-tallet.

Maleriet er et stort drama. Et øjebliksbillede fra den danske erobring af Gotland. Kong Valdemar sidder som den trætte, despotiske undertrykker over for menneskene i forgrunden, som står for tabt frihed og retfærdig-

hed. Konflikten mellem den danske konge og indbyggerne i Visby er på den måde bragt ned på et personligt plan, hvilket er i tråd med stilen indenfor historiemaleriet i slutningen af 1800-tallet; kunstnerne ønskede, at beskueren fik en følelse af at være til stede midt i et historisk øjeblik ved at identificere sig med historiens figurer. Muligheden for empati og identifikation i det historiske øjeblik styrkes af miljøet i maleriet. Hellqvist har villet give maleriet troværdighed ved at vise en række historiske genstande og bygningsdetaljer. Samtidig er scenen blevet overdrevet. Nok var Visby en rig hansestad i 1300-tallet, men så storslået har den aldrig set ud!

Kombinationen af historisk nøjagtige detaljer og fantasifulde fortællinger er typiske for 1800-tallets historiemaleri. Kunstnerne var ofte meget ambitiøse, når det drejede sig om at studere historiske genstande i museer og historisk litteratur, men fik selv stor frihed, når de komponerede deres kunstværker. Hellqvist var meget omhyggelig med detaljerne i sit maleri, de havde bare ikke hold i nogen virkelighed. Det til trods, så er maleriet gået hen og blevet et slags svensk vidnesbyrd for brandskatningen af Visby, som nok aldrig fandt sted.

Alligevel er der ingen tvivl om, at Valdemar tog sig godt betalt, at byens indbyggere kom til at betale dyrt for deres liv og by. Vi ved også, at Valdemar ikke tog tomhændet hjem fra Gotland. Et af hans skibe, det med de største skatte fra Gotland ombord, gik ned ud for Karlsøerne på vejen hjem mod Danmark. Alligevel havde Valdemar kort efter erobringen af Gotland råd til store udlandsrejser, pavegaver og en massiv guldgås.

Bøn og håb

Efter erobringen af Gotland drog Valdemar hjemad over Helsingborg, men han blev ikke hjemme længe. Efter 20 års krigsfærd må han have trængt til frelse. I al fald drog han mod paveslottet i Avignon, hvor Urban 5. i december 1363 udtrykte sin store glæde over, at den "stormægtige og fromme konge" personligt ville besøge det apostolske sæde. Valdemar Atterdags besøg ved pavehoffet i Sydfrankrig indgik i en større rundrejse, som varede til sommeren 1364. Dens vigtigste formål var at føre forhandlinger med den kristne verdens to ledere, den tysk-romerske kejser Karl 4. i Prag og pave Urban 5. i Avignon, om Danmarks på denne tid stærkt tilspidsede forhold til Hanseforbundet. Men også muligheden for at tilvejebringe et stort fælleseuropæisk korstog mod tyrkerne, hvori Valdemar sammen med den franske konge og kongen af Cypern var tiltænkt en lederrolle, blev drøftet med kejser og pave.

Valdemar Atterdag nåede frem til Avignon i slutningen af februar 1364. Under fasten, søndag d. 3. marts, overværede han pavens fejring af messen i domkirken i Avignon. Under gudstjenesten overrakte Urban ham det pavelige ordenstegn, Den gyldne Rose, ligesom han til kongen og alle i hans følge uddelte et Agnus Dei – et lille pilgrimsmærke af voks med en fremstilling af Guds Lam.

På et kalkmaleri i Næstved Sankt Peders kirke er kongen afbildet som en ridder, der fromt knæler i bøn foran Gudfader og den korsfæstede Jesus Kristus. Valdemar Atterdag havde allerede været på langfart inden erobringen af Gotland. I 1347 havde han været på korstog og var blevet slået til ridder af Kristi Grav i Jerusalem. Paven i Avignon fulgte siden op ved at udstede et brev, der tildelte kongen og alle i hans følge syv års og syv gange 40 dages aflad, når de bar deres pilgrimsmærke.

Ordenstegn, pilgrimsmærker og afladsbrev var ikke det eneste, der bragtes med hjem til Danmark. Valdemars besøg hos Urban resulterede i udstedelsen af knap 90 pavebreve, der gav en række begunstigelser til kon-

gen og personer i hans følge. Men pavens begunstigelser og afladsbreve hjalp ikke på Hanseforbundets vrede. Kong Valdemar Atterdag modtog nemlig, nyligt hjemvendt til Vordingborg, krigserklæringer fra 77 tyske hansestæder. Det tog han dog let på og satte som bekendt en guldgås på toppen af det nybyggede forsvarstårn som en hån mod dem. Han var nemlig ikke mere bange for dem end for 77 skræppende gæs, sagde han.

Gåsetårnet står som det eneste tilbage af den engang så mægtige Vordingborg. Hele ni tårne i samme størrelse som Gåsetårnet hævede sig dengang op fra borgen, da den var kong Valdemar Atterdags hjem. Den 24. oktober 1375 døde kong Valdemar, og det blev hans yngste datter Margrethe, som var gift med den norske kong Håkon, der fulgte i hans fodspor som Danmarks egentlige regent, men også som udvider af rigerne. Det var Margrethe 1. som, med stor politisk snilde, forenede Norden (Danmark, Norge og Sverige) i personalunionen underskrevet og stadfæstet på Kalmar Slot. Men det er en helt anden historie.

af Valdemar brandtetter Visby
af Carl Gustaf Hellqvist 1882

↑
mor med
løst hår!

De druknede

*Den tyske borgmester er begravet
i St. Maria's kor. På væggen
hænger et drabeligt epitafie!*

Det var i juli måned 1566, syvårskrigen igen kom til Gotland, da den store dansk-lübske flåde, som havde vundet flere slag i Østersøområdet, ankrede op ud for Visby. Det var den danske admiral, flådens øverstkommanderende, Hans Lauridsen Baden, der havde besluttet at sejle til Visby, for i Domkirken at stede sin underadmiral, som havde hovedet fået skudt af under et slag ud for Öland, til hvile.

Den dødes navn var Christopher Mogensen, og om hans begravelse skrev Holberg senere lakonisk i sin Danmarkshistorie:

“... her måtte nogle tusinde drukne, så at en kunne ligge tørt”.

For sagen var den, at Christopher, som adels- og befalingsmand, i modsætning til menige matroser, havde krav på en kristen begravelse i indviet jord, hvis han døde i kamp. De øvrige mænd uden rang blev begravet til søs uden større ceremoni.

En storm var varslet og flådens skibsførere frarådede på det kraftigste, at man lå for anker ud for Gotland i to dage og to nætter, hvor strømmen var stærk og revene skarpe, når det trak op til storm. Lensmanden på Visborg slot, Jens Bille, advarede også admiralen om uvejret og Gotlands barske kyst, men han ville ikke høre efter og truede de af hans folk, som sagde ham imod, med rettergang.

Næste dag, søndag den 28. juli, var havet stille og Christopher Mogensen blev som planlagt begravet i Domkirken. Men samme nat trak det op til storm, imens besætningerne lå og sov ombord på skibene. En stærk pålandsvind blæste op og ramte for fuld kraft. Skibene blev drevet ind mod land af stormen, hvor de blev knust mod skærene. På en enkelt nat druknede mere end 6000 mand, da elleve danske og tre lübske skibe blev slået til pinebrænde mod Gotlands rev og skær.

Iblandt de mange døde var flådens øverste befalingsmænd: admiralerne Hans Lauridsen Baden og den lübske admiral/borgmester Bartholomeus Tinnappel. Begge ligger begravet i Visby Domkirke. Ulykken knækkede den danske flåde, og Frederik 2. så sig snart nødsaget til at forhandle en fred med sine fjender, men det trak ud. I 1568 blev den svenske konge afsat af sine egne brødre, og lillebror Johan blev senere kong Johan 3. Nu ønskede alle parter efterhånden fred, men de kunne ikke blive enige om betingelserne. Nogen udefra måtte hjælpe. Det gjorde den tyske kejser i juli 1570, da han indkaldte til et fredsmøde mellem parterne i Stettin. Aftalen gav Danmark sejren og bestemte, at Sverige skulle betale en krigsskadeserstatning på 150.000 daler inden for tre år, hvis de ville have borgen Elfsborg tilbage. Ellers ændrede krigen ikke meget på stillingen mellem den danske og svenske konge.

Men da freden endelig var en realitet, fik den danske konge tid til at bekymre sig over Gotlands åndelige ve og vel. En kommission blev nedsat for at få styr på stiftet, som reelt ingen ledelse havde. Frederik 2. skrev til sin lensherre på Gotland, Kristofer Walkendorff, og bad ham vælge en præst fra øen, som kunne sendes til København på uddannelsesophold og vende tilbage til Gotland som superintendent, dvs. biskop, over Gotland. Hr. Mauritz Kristensson Glad blev valgt og sendt til hovedstaden, hvor han fik kongens godkendelse og officielt blev udnævnt til leder af Gotland Stift.

I år 1588 døde Frederik 2. efter længere tids sygdom. Han efterlod sig et rigt kongerige og en kun 11 år gammel tronfølger, som måtte vente otte år, før han kunne regere sin fars riger. I stedet indsatte rigsrådet en formyndrerregering med fire medlemmer fra de gamle, danske adelsfamilier, og enkedronning Sophie blev sat uden for reel indflydelse. I august 1596 blev Christian 4. kronet til dansk-norsk konge i Københavns Vor Frue kirke. Han var kun 19 år gammel, rejselysten og detaljeorienteret.

Christian 4.

En april dag i 1597 lagde en dansk konges skib til på Gotland for første gang i mere end 100 år, eller sagt på en anden måde: for første gang siden kong Hans' og Søren Norbys tid. Det var den unge Christian 4., som var på sin første rejse rundt i sine riger. Han steg i land ved Slite på Gotlands nordøstlige kyst og red tværs over øen til Visby. Han og hans følge forlod øen igen fem dage senere. På kort tid havde han set rigeligt, han skulle videre til Ösel og så hjem til skrivebordsarbejdet. Den driftige konge havde altid travlt.

Christian 4. besøgte Gotland tre gange i sin lange regeringstid og skrev en del forordninger, som greb ind i guternes private liv og styrelsen af Gotland som et dansk len. Gotland var vigtig for kongen, som lenet også havde været for hans forgængere, men på ulykkelig vis tabte Christian 4. øen og meget mere i udløberen af trediveårskrigen, Torstenssonfejden.

Han var en af det mest aktive, danske konger nogensinde. Han styrede sine riger, som en patriark styrer sit hus og sin familie, med stor interesse og ned i mindste detalje. Christian 4. ville have kendskab til alt det, som rørte sig, og han var derfor konstant på tur rundt i sine riger og lande. Et enormt område, som han ville udforske og lære at kende som den mægtige konge af Norden, han så sig som, og det kom han til. Han var en konge i konstant bevægelse og rejste i sin tid som ung konge hele vejen til den yderste grænse, da han på en livsfarlig færd sejlede 1000 km til Svalbard og Finnmarken på en inkognito kystvagtsopgave i 1599.

Christian 4. yndede at se sig selv som en ægte renæssancefyrste. Han var den mægtigste konge i Norden og ville bringe sit rige på linje med stormagterne sydpå ved at anlægge fabrikker, handelskompagnier og kolonier så fjernt som i Indien og Canada. Han stod bag oprettelsen af Det Ostindiske Kompagni, Det Gullandske Kompagni, anlagde kolonien Trankebar i Indien og havde endda planer om endnu en koloni ved Hudsonfloden i Nordamerika. Det blev dog aldrig en god forretning, og sådan gik det med flere af hans initiativer. I krig og kærlighed gik det ham heller

ikke godt. En kvindes utroskab, hans ekspansionsplaner og hans lyst til at være Europas store fredsmægler blev hans endeligt og endte Danmarks storhedstid i Norden brat. Når han alligevel er en af vores populæreste konger, hænger det i høj grad sammen med hans fortælleevner (han udstillede sit blodige tøj fra slaget ved Kolberger Heide på Rosenborg slot en uge efter søslaget i 1644!) og i høj grad hans indsats som byplanlægger og byggherre. Nye byer og bygninger opførtes med en imponerende hast og kvalitet i hans lange tid som konge. Byerne Glückstadt, Christianopol, Christianstad, Christianssand og Christiania, det nuværende Oslo, er eksempler på Christians driftighed, ligesom Københavnske Rosenborg, Rundetårn, Børsen og bydelen Christianshavn også er. Hans første krig, Kalmarkrigen, kom han ud af som sejrsherre, men de øvrige krige, han indlod sig på, tabte han stort. Da han døde, var han en udslidt og skuffet mand på 71 år. Det største tab oplevede han i sit livs efterår, 68 år gammel, og han havde slet ikke set det komme.

Mens Christian 4. var konge, faldt der ro over Gotland, som ikke blev aktivt inddraget i krige for en stund, og der blev gjort en stor indsats for at bringe landet på fode efter tider med stagnerende handel og grov udnyttelse af landbefolkningen fra lensherrer og embedsmænd. En ro og orden forsøgtes genoprettet ved hjælp af love og forordninger. Og ligesom resten af sit rige, detailstyrede Christian 4. Gotland med en uovertruffen interesse ned i mindste detalje. Christian ville i sin tid kaste Danmark ud i en række skæbnesvangre krige, men Gotland blev indtil tabet forskånet for fremmede troppers plyndring og hærgning.

Som nævnt besøgte kong Christian 4. Gotland året efter sin kroning, da han kun var 20 år gammel. Rejsekammeraterne var medlemmer af Rigsrådet og hertugen af Lyneburg.

Lensherren på Visborg slot var Herman Juel, som var udnævnt af kongens afdøde far i dennes sidste leveår. Herman Juel var kendt på Gotland som en god og from mand, der, sammen med sin hustru Maren, ville

Gotland det bedste. Om ham skrev Gotlands krønikeskriver Strelow:

“Han var os en god og from lensherre ... og lod ikke nogen gå utrøstet fra sig. Hans kære husfru, Fru Maren Juel, var from og gudfrygtig, hun hjalp folk i nød og trangmål i den dyrtid som da var med et godt hjerte. Hun gav almisser hver dag”.

Herman Juel var en samvittighedsfuld mand, som kom på hårdt arbejde og fik travlt, da den unge konge var vendt hjem til København og straks sendte breve til lensherren om det ene og det andet forhold, som skulle undersøges på Gotland.

Der var meget galt på Gotland ifølge Christian 4., som især fokuserede på retsbestemmelser, skatteopkrævning og præstestanden. Skatteindtægter og deres grundlag fik første prioritet. Netop hjemvendt til København skriver kongen i oktober 1600 i et brev til Herman Juel, at han skal oprette en jordebog over kronens indtægter fra Gotland. Han og hans embedsmænd skal opstille en fortegnelse over, hvad hver eneste person på øen lægger i skat (landgilde), såvel i mønt og naturalier (flæsk, rug, korn, havre, smør, ost, talg, gryn, sild, torsk, tjære, handsker, uld, tømmer, kul, ved og hø samt dyr som stude, køer, får og gæs). Kongen vil vide, hvor mange gårde der er på Gotland og hvilken stand, de er i. Hvor stor hver enkelt hustrand er, og hvad man forventer om dens antal i nær fremtid. Kongsladegårdene, Visborg slot og Roma, skal endda oplyse, hvor mange kreaturer man forventer at avle og fodre per sæson. Hvor mange tønder rug, korn, havre og såsæd som kan sås på de agre, der tilhører gårdene, samt hvor mange læs hø der hvert år kan lagres på ladegårdene. Jordebogen skal også redegøre for hver enkelt kirkesogns indkomster og udgifter.

Den 21. oktober fulgte et andet brev det første, og opgaven blev kun endnu større. Siden bønderne havde klaget over skikken med “herregæsteri” og “landrejse” (skikken med at når lensherren eller landfogeden i embedsmedfør (for at tilse og dømme i retssager) rejste rundt og kunne lade

sig indkvartere og beværte, hvor han end kom frem), skulle Juel og hans fogeder fremover skrive ned, alt, hvad de havde kostet deres værter. Projektet var alt for ambitiøst! At holde styr og antal på så mange forskellige ting, steder, mennesker og dyr var umuligt. Og selvom Herman Juel gjorde alt, hvad han kunne, lykkedes det ham ikke. Kongen var ellers så håbefuld og fuld af tillid til sin mand på Gotland. I brevet fra oktober fortalte han Juel, at han forventede at have jordebogen i hænde tre uger senere til Mortensaften. Men den blev aldrig til noget. Herman Juel noterede ellers flittigt, men fandt hurtigt ud af, at opgaven var umulig og upopulær. Han indrømmede over for Christian 4., at han ikke kunne løse opgaven uden store omkostninger og advarede om, at en sådan jordebog kunne være direkte skadelig for Kronen og dens indtægter. Christian 4. opgav jordebogen kort efter.

I år 1600 blev Gotland og Fårö ramt af en hård isvinter. Fra Allehelgens Dag til Palmesøndag var der sne og frost, og store dele af Østersøen frøs til. Tre år senere ramte pesten øen, og mange gårde blev forladt og lagt øde. Herman Juel skrev i et brev til kongen, at der var talt mere end 100 ødegårde rundt om på øerne, og at befolkningen led under stor nød med madmangel og sygdom som følge af mange hårde år med fejlslagen høst og dårligt vejr. Juel opfordrede kongen til at gribe ind og pegede på et område, som nemt kunne reguleres. For til trods for den almene fattigdom blandt landbefolkningen på øerne, var der næsten ingen grænser, når man holdt bryllupsgilde. Festerne varerede i mange dage, gik på tur hos brudepar og forældre og kostede sommetider så store summer, at bønder måtte gå fra hus og hjem efter selskabelighederne. Men det var ikke kun bønderne, som festede for meget, også Visbys borgere fik at vide, at de skulle begrænse sig fremover. Herman Juel skrev udkastet til det, som i dag er kendt som "Bryllupsforordningen" i 1604, og to år senere blev den stadfæstet af kongen selv. Bryllupsforordningen fortæller, efter klasse og rang, hvor mange gæster du må invitere til dit bryllup, hvor længe festen må vare, og hvad der må serveres.

Ved et bryllup i Visby måtte man fremover ikke invitere flere end 12 par gæster, på landet kun 10. Bryllupsfesten måtte kun holdes fra søndag morgen til og med mandag aften. Om tirsdagen skulle al fest være slut. Ved bryllupsmåltidet måtte der ikke serveres mere end otte retter. Samme bestemmelser gjaldt også for provster, præster og dommere ude på landet. Hos bondebefolkningen havde det før været kutyme at fejre bryllup i op til en uge! Først i brudens forældres hjem, derefter fortsatte festen i det nye pars hjem. Men forordningen forbød fremover at et bryllup blev fejret på flere adresser. Den, som brød reglerne, skulle betale en bøde på 50 daler til hospitalet i Visby og desuden straffes som ulydig på byens torv. Hvis nogen fra bondebefolkningen forbrød sig mod forordningens regler, var bøden "et godt par okser" samt to tønder kød til de fattige på hospitalet.

Overflod ved bryllupsfester var ikke kun et gotlandsk fænomen, men også et velkendt problem i de øvrige riger. I et brev skrevet af Christian 4. i april 1610, og hvoraf der findes en afskrift i magistratens bog i Visby, klager kongen over den usik, som forekommer allevegne i hans riger blandt borgere og bønder, når de fejrer bryllup, at de til egen skade bekoster et for dyrt og langvarigt bryllup.

Kalmarkrigen

Den 4. april 1610 erklærede Christian 4. krig mod Sverige og kong Karl 9. Herman Juels afløser, den nye lensherre på Gotland, Gjedde, blev straks beordret til at opruste forsvaret på Gotland. Visborg slots fæstning skulle gøres parat til krig, ligesom Visby skulle forberede sig på angreb. Poster skulle besættes langs øens kyster og havne for at kunne modstå landstigning og fjenders hærgen. Kongen sendte store ladninger af malt til Gotland og beordrede, at man i Visby skulle brygge øl til flådens mandskab. Øllet skulle ligge klar, til når kongens admiral ønskede at hente det. Nogle dage efter krigsudbruddet læste magistraten i Visby et kongeligt brev højt rettet mod svenske borgere i Danmark og særligt på Gotland. Som svensker skulle man enten øjeblikkeligt fraflytte dansk territorie eller sværge den danske konge en troskabsed. Kalmarkrigen kom dog aldrig

for alvor til Gotland, som udover pligten til at forsyne kongens flåde, der lå i Kalmarsund, med øl og mad, ikke mærkede meget til krigen. I 1613 var krigen forbi, og den, stadig unge, konge stod som sejrsherre for første og sidste gang i sin levetid.

Efter Kalkmarkrigen havde Christian 4. lommerne fulde af svensk krigsskadeserstatning og rigelig tid til igen at bekymre sig om sine riger og lande, heriblandt Gotland. Han skrev en del forordninger møntet på øen og beordrede sin lensherre på Visborg Slot at holde nøje øje med guderne. Der blev indført strengt opsyn med præstestanden på øen for at begrænse et vellevned, der ikke klædte dem, og en udsultning af sognebørnene, som kongen mente, var imod Guds vilje. Pengene fra præsternes lommer kom landsbykirkerne til gode. De blev nu renoverede og fik nyt inventar i form af altertavler, prædikestole og bænke i kirkerummene.

Kort tid efter blev der i en retsforordning fra kongens hånd indført nye bestemmelser for ting og ret på øen, hvor den udøvende og lovgivende magt blev skilt fra hinanden. Men til trods for kongens ihærdighed med at få vendt skuden for Gotland, var både korruptionen for stor og armoden for dyb til, at landet kunne bringes på fode. Øen lå for langt fra hovedstaden, til at man i tilstrækkelig grad kunne overvåge, om påbud og forordninger blev efterlevet. Afstanden gav også embedsmænd inden for såvel kirke som administration frie rammer til at forvalte embedet efter deres eget for-godtbefindende. Følgen blev, at Christian måtte opgive detailstyringen af lenet, som han ellers anså som sin guddommelige pligt. Han besøgte øen to gange yderligere i sin tid som konge af Danmark-Norge, men han fik travlt med fejder, krige og kampen med sit Rigsråd.

Dansk tab af Gotland

I sit livs efterår måtte Christian 4. se sin magt og sit livsværk smuldre, da nabolandet Sverige pludselig, helt uden advarsel, lod svenske tropper myldre ind over det danske riges grænser. Den gamle konge var uforberedt og havde overset, at han langsomt var ved at løbe tør for venner.

Sverige og Nederlandene indgik i forsvarsforbund, og Trediveårskrigen samt Torstenssonfejden blev begyndelsen på enden for Christian 4., Danmarks storhedstid og Gotlands tid som en dansk ø.

Et år efter at kong Christian 4. havde besøgt Gotland for anden gang i forbindelse med et retterting, lod han sig overtale til at gå ind i den europæiske religionskrig kaldet Trediveårskrigen. Han samlede en protestantisk hær mod Den Katolske Liga, men krigsindsatsen endte med et stort nederlag for Christian til Ligaens hærfører, Johann Tserclaes Tilly. Fire år senere måtte Christian ved en fredsaftale i Lübeck love at holde sig ude af konflikten fremover, men krigen sluttede reelt set først i 1648 med den Den Westfalske Fred.

Christian 4. havde tabt sit protestantiske felttog og manglede konstant penge. Derfor skruede han igen og igen på skatteskruen og lod skibstolden på Øresund og floden Elben stige kraftigt. Presset på to af Europas mest vitale handelsruter var til stor gene for mange af kongens gamle allierede. Særligt for søfartsnationen Nederlandene.

Nogenlunde samtidig var Sverige trådt ind i den europæiske trediveårskrig og havde militær succes i Tyskland og på Balkan, og nu var blikket rettet mod Danmark for at undgå et angreb herfra. Det betød at Sverige iværksatte et hårdt og effektivt angreb, der kom som en total overraskelse for den aldrende Christian 4. Sveriges mål var at erobre de danske provinser Skåne, Halland og Blekinge for derved at svække den danske kontrol over Øresund og ret til at opkræve Øresundstold af svenske skibe. I praksis ønskede Sverige at få bedre adgang til Østersøen, Øresund og Nordsøen. Siden Gustav Vasa havde trukket Sverige ud af Kalmarunionen, havde landet nemlig ligget klemt af Danmark-Norge og havde kun adgang til Nordsøen via udmundingen af Götaelven ved det nuværende Gøteborg.

Christian 4. var ganske uforberedt på det voldsomme angreb, der ramte ham i 1643. Han mente selv, at han sad sikkert på sin trone som Nordens

førende monark, men virkeligheden var en ganske anden. Krigen kom til at koste kongen dyrt. Han mistede et øje, store dele af sit rige og for svimlende summer af skibe, mandskab og krigsudstyr.

13. december 1643 begyndte angrebet på Danmark. Fra syd rykkede den svenske general Lennart Torstensson med 19.000 mand ind i Holsten og videre op i Jylland. Det kom fuldstændig bag på Christian 4., at Sverige, uden en krigserklæring, kunne finde på at angribe ham sydfra. Og endnu værre blev det, da den svenske general Gustaf Horn gik ind i Skåne med en hær tre måneder senere. På dansk side blev den uerklærede krig opkaldt efter den svenske general, som indtog Jylland, Torstensson. På svensk side blev den opkaldt efter general Horn, som gik ind i Skåne.

Efter et års krigshandlinger brød det danske forsvar sammen, og der var fare for at også Sjælland og Fyn ville falde. En stor svensk flåde var sejlet fra Stockholm mod Sjælland for at landsætte tropper. For at afværge angrebet sejlede Christian 4. svenskerne i møde med 40 skibe. Kongen var om bord på sit flagskib Trefoldigheden. Og det var her, at han under et søslag i juli 1644 ved Kolberger Heide

”stod ved højen mast i røg og damp”

og dirigerede kampen mod svenskerne. Kongen blev såret og mistede et øje. Søslaget endte uafgjort, men det lykkedes at forhindre, at svenskerne overførte tropper til Fyn og Sjælland. I sensommeren 1644 gik det dog for alvor galt for Christian 4. Under et stort søslag ved Femern led han et ydmygende nederlag. Den danske flåde blev stort set tilintetgjort, og svenskerne havde opnået fuldt herredømme i Østersøen. Fra international side ønskede man imidlertid ikke svensk dominans i regionen, og der blev presset på for en fredsaftale mellem Sverige og Danmark. Freden blev indgået i Brömsebro i det nordvestlige Blekinge den 13. august 1645, en by som i 800 år udgjorde grænsen mellem Danmark (Blekinge) og Sverige (Det østlige Småland) efter seks måneders forhandlinger. Da den

svenske chefforhandler Axel Oxenstierna vendte tilbage til Stockholm, blev han modtaget fyrsteligt. Dronning Kristina udnævnte ham til greve i Kalmar Len, hvor han fik tildelt et grevskab, der dækkede 11 sogne. I øvrigt fik dronningen Gotland som livegen, hvilket betød, at hun fik alle skatteindtægter herfra som personlig indkomst, efter hun blev katolik, abdicerede og flyttede til Rom i 1654.

På dansk side var Corfitz Ulfeldt, kongens svigersøn, chefforhandler. Da Christian 4. så fredsforslaget, blev han rasende, men fordi svenskerne var militært overlegne, var han nødt til at acceptere aftalen. Som den største lussing for den danske konge sørgede Nederlandene for at Øresundstolden blev sat ned og, at svenskerne fremover helt slap for at betale den forhadte told. Danmarks storhedstid var slut.

Holger Rosenkranz, den sidste danske lensherre på Gotland, havde haft posten i 12 år, da freden i Brömsebro blev indgået den 13. august 1645. Siden Valdemar Atterdag havde erobret øen, havde 21 danske lensherre siddet på Erik af Pommerns Visborg Slot, nogle mere egenmægtige end andre. Den 31. oktober 1645 overgav Rosenkranz øen og byen til Svenskerne. Allerede i september var en guvernør over Gotland blevet udnævnt fra svensk side, det var admiralen Åke Hansson Ulfspærre, som fremover var Gotlands landshøvding.

De af Gotlands befolkning, som ikke ville sværge den svenske konge troskab, fik et år til at pakke sammen og forlade øen. Christian 4. døde af de skader, som han havde fået under søslaget i Torstenssonfejden. Ved hans side var Ulfeldts hustru, hans yndlingsdatter, Leonora Christina. Kongen døde som en skuffet og bitter mand på Rosenborg slot den 28. februar 1648.

Asger Jorn

Gotland og Fårö har længe tiltrukket kunstnere, dels pga. det særlige ø-lys, dels pga. øernes rige historie. Og det er ikke mange, som ved, at én af dansk kunsts helt store ligger begravet på Gotland. De fleste går nemlig ud fra, at den danske COBRA-kunstner Asger Jorn er begravet i Silkeborg, hvor de har et smukt museum dedikeret til ham. Men man må tro om, for han hviler på det sydlige Gotland ved kirken som kaldes, Søndrets katedral, i Grötlingbo.

Gennem sin 40 år lange karriere producerede han mere end 2.500 kunstværker, som spænder over alt fra tegninger, grafiske print og collager til vævninger, keramik, skulpturer og bøger, men det vil altid være maleriet, Asger Jorn er særligt kendt for. Han arbejdede gennem hele sit liv, sideløbende med sin øvrige kunst, på flere bogprojekter. Allerede i 1948–49 skrev han sammen med arkæologiprofessor P.V. Glob om oldskandinavisk kunst, og i 1957 udgav han "Guldhorn og lykkehjul", en undersøgelse af billederne på guldhornene. Fem år senere, i 1962–66, havde han store planer om at udgive et mammutværk om den skandinaviske forhistoriske og middelalderlige kunst koblet til den sydeuropæiske for at vise samspil og forskelligheder. Kort tid efter besøgte han, på en rejse rundt i Skandinavien for at samle materiale til bøgerne, Gotland for første gang. Øen blev hurtigt et centralt element i hans teori om en særlig nordisk folkelig kunsttradition, som han mente "vandalerne" havde spredt fra nord til syd før kristen tid.

I 1964 stiftede han Scandinavian Institute of Comparative Vandalism (forkortet til SIC). Ideen med instituttet var at udføre sammenlignende studier af folkekunst gennem 10.000 år. Resultatet af undersøgelserne skulle senere blive til en bogserie på ikke mindre end 30 bind. Projektets arbejdstitel var: "10,000 Years of Nordic Pop Art". Rundrejsen tog i alt seks uger, og det var på denne tur, han i følge Jacqueline de Jong, besluttede, at han ville begraves på Gotland, fordi han ikke ville efterlades i den danske muld.

Sammen med to fotografer Gérard Franceschi, Ulrik Ross og hans hollandske kæreste, Jacqueline de Jong, rejste Jorn rundt i Frankrig, Spanien, og Skandinavien. På deres rejser kom de, som nævnt, også til Gotland for at lade sig inspirere af øens mange arkæologiske skatte, runesten, middelalderkirker, kalkmalerier og labyrinter. Oplevelserne og de mange fund på øen gjorde et enormt indtryk og kom til at få en afgørende indflydelse på Asger Jorns kunst og teori fremover.

Jorns kæreste, Jaqueline, har senere fortalt om rejsen rundt på Gotland, at den var drevet af lyst, uden plan eller mål, men at de alligevel havde sat sig grundigt ind i tingene før afrejsen. Jagten var den samme, hvor end de kom. De ledte efter graffiti i romanske kirker: hedenske symboler, monstre og djævlø, skibe og runer på kirkernes vægge og facader. De vidste, hvad de ledte efter, men fandt meget mere end de kunne drømme om, og inden de havde set sig om, havde de taget mere end 25.000 fotos! Og det var mere, end nogen af dem kunne overskue.

Der skulle ikke laves nogen konklusion, for der var, ifølge ham og de andre, ingen at drage. I stedet ville de blot fremlægge arbejdet. Bogværket, som rejserne skulle udmunde i, ville derfor bestå af en stor kollage af billeder fra rejserne uden megen tekst. Ingen konklusioner, kun sammenligninger og oplæg – en stor komparativ analyse, der skulle opsummere instituttets faktiske arbejde.

Hele projektet var startet i Normandiet med fundet af "graffiti" på væggene i de romanske kirker og sære stenrelieffer på kirkernes ydre facader, som viste drabelige scener fra sagaer og legender. Jorn undrede sig over hvilke historier, som blev fortalt og hvorfor. Han mente at finde samme fortælling i og udenpå kirker flere steder rundt om i Europa. Han fandt den samme historie fortalt på Gotland i nogle relieffer på kirken i Grötlingbos facade. Men uden nogen udgivelser måtte Jorn i 1966 opgive at finde økonomisk støtte til projektet.

Hans forfattervirksomhed koncentrerede sig derefter om enkelte historiske emner: Tegn og underlige gerninger, 1970, Indfald og udfald, 1972 og endelig Gotlands Didrek / Folkekunstens Didrek, 1978, sammen med Armin Tuulse, Niels Lukman og Jørgen Sonne. Det var i sidstnævnte, Gotlands Didrek, at tolkningen af reliefferne på Grötlingbo kirke endelig blev taget under behandling. Jorn rejste spørgsmålet, om ikke Grötlingboreliefferne skulle ses som illustration af en livshistorie, nemlig over Didrek af Berns, en historisk person og sagnfigur i en.

Navnet Didrek af Bern er en tysk omskrivning af navnet Theoderik af Verona. Theoderik var høvding over østgoterne og havde sin residens i Ravenna, hvor hans gravrotunde stadig står. Han levede i årene 454-526, som var en periode præget af store folkevandringer og ikke mindst Romerrigets begyndende undergang. Didrek havde støtte hos den byzantiske kejser Leo, som han kæmpede for mod germanernes konge Odoaker, det var ham, som oprindeligt herskede i Ravenna. Under fredsfesten efter indtagelsen af byen dræbte Didrek koldblodigt Odoaker, og fra den dag herskede han enerådigt under tilnavnet Theoderik den Store.

Didrek var en opmærksom, men grum hersker, som ville beskytte og genoprette sit rige. Metoden, han brugte, var henrettelser af dem, som stod tættest på ham. Men grumheden var ikke hans værste synd i Pavens øjne. Som arianer var Didrek kætter, og det var langt værre. Arianisme var en trosretning inden for den tidlige kristendom, hvor man ikke troede på, at Sønnen (Kristus) var skabt af Faderen (Gud). I modsætning til den dominerende kristne udlægning hvor Kristus er en del af Gud og derfor ikke er skabt, troede de ikke på, at Sønnen var guddommelig af væsen. Som arianer anså Didrek Kristus for at være mere end et menneske, men mindre end en Gud.

Krigshelt, enehersker og kætter. Der var kort sagt rigeligt stof til myter og legender i historien om Didrek allerede i hans samtid og især efter hans død. Mange historier blev fortalt om ham, den mest populære var nok en

om en vild jagt, og hvordan han blev hentet til Helvede. Didrek havde haft stærke forbindelser, både kulturelle og familiemæssige, til germanere og frankere. Blandt dem blev han, kort efter sin død, en sagnhelt, og det var dem, som omskrev hans navn til det mere tyskklingende Didrek af Bern fra Theoderik af Verona.

Didrek blev tillagt mange heltegerninger, fx. at han havde frelst en mand ved navn Sintram fra at blive ædt af en drage, og at han blev kaldt "løve-ridder", fordi han reddede en løve, som blev hans følgesvend. I Norden blev han hovedperson i flere heltekvad. I Danmark optræder han som helten i kæmpevisen "Holger Danske og stærke Diderik". Fælles for historierne var, at han havde frelst sin kættersjæl ved at påkalde sig jomfru Maria i sin sidste stund, og det er måske netop den del af historien, som gør, at han kommer ind i kirkens billedverden.

På flere romanske kirkefacader rundt om i Europa har Jorn og flere andre nemlig set den samme historie om Didrik i pyntende stenrelieffer fra 1100-tallet. Den mest berømte er et facaderelief på kirken i Verona, San Zenos, fra omkring år 1130. I løbet af 16 billeder hugget i sten ses hele historien: kampen mod Odoaker, løven og den vilde jagt efter hjorten, som ender i Helvedets gab, hvor djævelen står lænet op ad en dør som for at byde sin nye beboer velkommen. Indskriften "O tåbelige konge" tyder på, at vi skal opfatte Didrek som en skræk og advarsel mod kætteri på kirken i Verona.

En anden billedfrise, som fortæller om Didreks kampe, kan man se på Andlaukirken i Alsace. Igen er det billeder hugget i sten, der i grove træk fortæller om kampen mod Odoaker, Sintram i dragens gab og hjortejagten dog uden en hånende indskrift om kongen. Man kan naturligvis indvende at enhver hjortejagt kan ligne Didreks, og at kampen mod dragen er klassisk i næsten alle mytologier. Men hvis vi kun ser på de tre nævnte kirkers relieffer ved indgangene, er de alle udført på nogenlunde samme tid, og de ser ud til at fortælle samme historie, omend med lidt variation.

Både Zenokirken i Verona og kirken i Andlau, Alsace, har billedrelieffer udhugget i sandsten på kirkefacaden, som i stil og udtryk til forveksling ligner dem i Grötlingbo. På alle tre kirker kan man, med lidt god vilje, se de samme billeder, omend i forskellig rækkefølge, sat i samme ramme på kirkernes indgangsfacade.

Mesteren Sigraf, som menes at have lavet reliefferne i Grötlingbo, var lærling i Byzans, og man har dateret hans værker til perioden 1170-1215. Hvis de årstal er rigtige, er han altså 40 år for sent ude i forhold til reliefferne på kirkerne i Verona og Alsace. Og desuden var hans yndlingsmotiv, i hvert fald på døbefontene, De Hellige Tre Konger og ikke Didreks bedrifter. At reliefferne i Andlau og Verona begge fortæller historien om helten Didrek, er almindeligt anerkendt. Det faktum og den tydelige sammenlignelighed med reliefferne i Grötlingbo var bevis nok for Jorn om, at historien, som fortælles i Grötlingbo, er den om Didrek. Og jeg er for så vidt enig med ham.

Her får du historien om Didrek og den vilde jagt, fra "Gotlands Didrek" 1978:

"Hvordan kong Didrek af Bern fandt sin død: Da ingen mere turde måle sig med Didrek, hverken krigere eller riser, syntes han ikke at han kunne udmærke sig ved andet end at gå på jagt efter store dyr, som andre dristige mænd ikke turde ridde efter. Han red tit på dyrejagt med få svende, og vi kan ikke her skrive om alle de bedrifter, lige til han var næsten affældig af ælde.

En dag havde han taget bad i en by, som nu kaldes Didreks Bad.

Da råbte en af hans svende:

*– Herre, her løber en hjort, aldrig så jeg, og ingen har vel set,
så stort og pragtfuldt et dyr!*

Da konge hørte dette, sprang han op og tog badekåben, svøbte den om sig og råbte, da han så dyret:

– Hent min hest og mine hunde!

Svendene løb hurtigst muligt efter hans hest. Men kongen syntes det blev længe at vente, for dyret løb hurtigt. Da han så, at der stod en meget stor hest med sadde på. Den var sort som en ravn. Han løb hen til den og sprang op på ryggen. Imens havde svendene sluppet hundene løs. Men hundene ville ikke løbe efter denne hest. Og nu løb hesten under ham, næsten hurtigere end nogen fugl flyver. Hans bedste svend red efter ham med hans hest Blanke, og der fulgte alle hundene efter.

Nu mærkede Didrek, at det nok slet ikke var en hest, og ville rive sig løs fra hesteryggen. Men han kunne ikke løfte lårene fra hesten, sådan sad han fast. Da råbte svenden til ham og sagde:

– Herre, hvornår kommer du tilbage? Hvorfor rider du så hårdt!

Da svarede kong Didrek:

– Jeg rider galt! Det er vist en djævel, jeg sidder på. Tilbage kan jeg måske komme, når Gud og Sankta Maria vil.

Derefter blev der så langt mellem hestene, at svenden ikke kunne se kong Didrek. Aldrig har nogen truffet ham siden. Fra nu af kan ingen mand sige, hvad der blev af kong Didrek. Men dét siger tyske mænd, at det er blevet ondt igennem drømme, at kong Didrek hos Gud og Sankta Maria nød godt af, at han mindedes dem ved navn i sin sidste stund.”

Oplevelser

på

Gotland

En historisk slentretur

De historiske steder ligger som perler på en snor rundt om i den gamle hansestad med de krogede, stejle gader. En 9 km lang ringmur omkranser den lille by med de mange kirkeruiner og høje pakhuse, som alle vidner om en hektisk aktivitet og store formuer, der er blevet akkumuleret her i en længst svunden tid. Men to steder, som indrammer den danske periode på Gotland, ligger uden for bymuren. Det er Valdemarkorset, som markerer den danske erobring af Gotland, og Visborg Slot, Erik af Pommern og de danske lensherrers borg i udkanten af Visby.

Valdemarkorset

57°38'01.7"N 18°17'57.2"E

På en græsbevokset tomt lige uden for Visby, mellem byens moderne stadion, et typisk murer mestervillakvarter og en gammel kirkegård lige uden for Söderport, hvor ringmuren er allerstærkest, står et gammelt, forvitret sten-kors med en næsten ulæselig indskrift. Korset blev rejst i 1380 af nonner ved Solberga Klostret og har stået her siden for at mindes de faldne i slaget om Gotland. Guterne tabte som bekendt slaget, og det var nonnerne fra klostret, som begravde dem her i fællesgrave under Valdemarkorset, som det kaldes. Der er en indskrift i kransen om korset. Den er på latin og efterhånden svær at tyde på grund af vejr og vind. Oversat til dansk står der:

"På 3. dagen efter S:t Jacobi, i det Herrens år 1361, faldt gutterne i danskernes hænder udenfor Visbys porte. Her er de begravet. Bed for dem."

Det er den gamle kampplads fra slaget om Gotland, som vi står på. Lige her blev der for mere end 650 år siden udkæmpet et blodigt slag, som skulle få afgørende betydning for øens fremtid som et dansk len de næste 284 år. Det er tankevækkende sted, men ikke et rart sted. Energien er tung på korsengen, som stedet også kaldes. For lige hér blev op mod 2000 mand på bestialsk vis hugget ned, dræbt på stedet, og mange af dem ligger her stadig, kun en meters penge under overfladen. Det ved vi, for i

1905 og igen i 1928 gravede man i jorden omkring korset i forbindelse med opførelsen af en række parcelhuse og stødte på tre store massegrave fyldt med kranier og skeletter, som lå hulter til bulter.

Alt i alt blev der fundet rester af 1185 mennesker. Nogle af dem er i dag udstillet og kan ses på nærmeste hold i monter på Gotlands Fornsal, det lokalhistoriske museum. De andre, som er blevet gravet op, er blevet begravet igen, denne gang i indviet jord på byens moderne kirkegård, som du kan se herfra. Man mangler stadig at undersøge yderligere to massegrave, som er blevet lokaliseret tidligere. Men det bliver svært, for de ligger under ringvejen og fortovet, hvor der løber kloakrør, og hvor der på overfladen er tung trafik. Måske man bør lade de døde hvile, hvor de ligger, tænker jeg, når jeg står her. Ligger der en krans ved korsets fod, når du står her, skyldes det Medeltidsveckan, som altid indledes med en kransenedlæggelse for at mindes de døde guter, hvorefter en person, udklædt som danske kong Valdemar, ridder ind i Visby med sin hær og symbolsk indtager byen på ny.

Vil du videre til Visborg Slot, kan du følge denne rute: Gå over Solbergaklostrets ruin ved siden af Valdemarkorset og ned ad Artillerigatan mod vandet, kryds Solbergagatan og gå ad stisystemet til Visbys Söderport, fortsæt her på stien, som ligger på ydersiden af muren, ned til Visborggatan og stop. Du står nu ved den del af muren, som engang udgjorde slottets sydvendte mur, det eneste, der stadig er tilbage fra Visborg Slot.

Visborg Slot

slottsruin
57° 38'7.47"N, 18°17'10.11"E

Det er ikke meget, man kan se af det gamle slot, og der findes heller ikke mange billeder af, hvordan slottet har set ud. Det mægtige Visborg Slot, som blev opført af Erik af Pommern i begyndelsen af 1400-tallet blev nemlig sprængt i luften af danskerne i 1679, og alle de sten, som kunne genanvendes i nye byggerier, blev siden sejlet til Stockholm. Men på bakken bagved det nuværende vandrehjem, som ligger i det tidligere Visby

Find vej: S:t Olofsholm ligger for enden af vejen Hellvi S:t Olofsholm. Du kører ud til Nystuga, hvor der er en parkeringsplads kort efter bondegården. Fra parkeringspladsen går du imod møllen. Ved siden af den ligger ruinen af Ormicas bønnehus.

Gotlands S:t Olofsled

“Herre, vis mig din vej og giv mig mod til at gå den”

Sådan lyder den hellige Birgittas bøn, som mange pilgrimsvandrere reciterer, når de går på vejen og “beder med fødderne”. Pilgrimsvandringene, der ellers blev forbudt af Martin Luther i reformationsårene, har i de seneste år fået en opblomstring, også blandt protestanter i Norden. I dag er der mange, som “går Caminoen”, men hvorfor tage hele vejen til Spanien, når du lige så vel kan vandre på Gotland?

Der er noget ganske specielt ved at gå og gå, dét at være på vej i et landskab, mærke stilheden og lytte til den indre stemme. I Bibelen omtaler Jesus sig selv som Vejen. At han er Vejen, som fører til nye udsigter og indsigter. Og det har vi vel alle brug for i et, til tider, travlt og hektisk liv. Det moderne, larmende liv levner ikke megen tid og overskud til fordybelse eller til fællesskab for den sags skyld. Det kan pilgrimsvandringerne måske hjælpe med at råde bod på med de syv, vejledende nøgleord, som kirken opfordrer til, at man tænker på undervejs: frihed, enkelhed, stilhed, bekymringsløshed, langsomhed, åndelighed og fællesskab.

Pilgrimsruten på Gotland, som officielt kaldes Gotlands S:t Olofsled, blev “genopdaget” i 1998 af Visby stift. Strækningen er i alt på godt og vel 45 kilometer og går gennem store naturområder med levn fra alle tider, hedenske og kristne, på tværs af Gotland, fra kyst til kyst. Til ruten hører et pilgrimspas, som man kan stemple hver gang, man besøger en af kirkerne, og efterfølgende tage med hjem som et minde.

Ruten følger en gammel middelalderlig pilgrimssti og er skiltet med meterhøje pæle, der er malet røde foroven og pyntet med et Olavskors kombineret med museumskringlen. Pilgrimsfærden begynder ude på S:t Olofsholm på det nordøstlige Gotland og slutter ved ruinerne af Solbergakloster i Visby.

Den første kirke, der er passeres, er Othem kirke. Ruten går derefter via Hejnum (Ormica's hjemby) til Lokrume Kirke og videre til Bro Kirke med det hellige kors, som folk har valfartet til for at se siden 1100-tallet. 10 kilometer uden for Visby ligger Väskinde kirke som den sidste landsbykirke på ruten. Mærkningen af ruten slutter ved bygrænsen til Visby, på grunden hvor Solberga klostret engang stod, og hvor Valdemarkorset stadig står. Pilgrimsfærden stopper egentlig her, men de fleste fortsætter til Sankta Maria Kirken ved Stora Torget indenfor bymuren for også at besøge kirken her og få et sidste stempel i pilgrimspasset.

I passet er der, foruden plads til stempler, også nævnt pilgrimmens syv nøgler med tilhørende symboler. De er som følgende: Vandringsstaven er et billede på den frihed, som vandringen giver i form af nye perspektiver og hjælp til at slippe nogle af de mange krav, som stilles det moderne menneske. Teltet skal minde os om enkelhed, om at vi ofte har brug for mindre, end vi tror, for at nyde et godt liv. Kappen er et symbol på den gave, som ligger i stilheden. En beskyttende kappe, som giver dig mulighed for at lytte til din indre stemme og måske Guds. Hatten er et billede på en bekymringsløshed, som man kan opnå på en vandring. Sandalerne hjælper os til at gå langsomt, ikke at skynde os, men at få sjælen med på turen. Korset er symbol for kristendommen som tro, men også for åndelighed, som er nøglen til hjertets dør og til at opnå mening i livet. Og endelig er rygsækken et billede på at dele sin byrde, men også sine rigdomme, med andre. Det, jeg bærer i min rygsæk, er ikke kun til mig selv, men til fællesskabet. Dét at dele en bid brød og sit liv med andre, gør vandringen let.

Kirkerne på ruten:

S:t Olofsholm (ruinen efter Ormica bønnehus og Akergarn kirke), Othem, Hejnum, Lokrume, Bro, Väskinde og Sankta Maria domkirken i Visby

Lärbro Kirke

57°47'14.0"N 18°47'36.8"E

Kirkens ældste dele er fra slutningen af 1200-tallet, og frem til år 1522 var det imponerende tårn endnu højere, men det styrtede sammen under en større storm, og da det blev genopbygget, blev det ikke bygget lige så højt som før. Læg mærke til de fine tagrender, der stikker ud fra tårnet.

Ved siden af kirken står et fint ottekantet tårn for sig selv. Det er et tidligere forsvars- og magasintårn, som i dag anvendes som klokketårn. Oppe i tårnet, på tredje etage, er der latrin (toiletskakt), godt med lys og masser af plads. Nede i tårnets kælder findes en naturlig kilde med rindende vand, så man har kunnet forsikre sig her længe, hvis det blev nødvendigt for sognebørnene.

Kirken har i det hele taget et meget atypisk ydre for en gotlandsk landsbykirke. Tårnet er ottekantet og kirken er hvidpudset. Den eneste anden kirke på Gotland, som kan ligne denne, er den ottekantede ruin efter Helgeand Kirken i Visby. Et mere oplagt forbillede til kirken i Lärbro er Nidarosdomen i Trondheim, kirken hvor hellige kong Olof af Norge er begravet.

På kirkegården ved Lärbro kirke er der et større afsnit med grave fra Anden Verdenskrig og tiden efter. Krigssygehuset i Lärbro tog under krigen imod baltiske flygtninge og sårede tyske soldater, og efter krigens afslutning, var det tidligere kz-fanger fra koncentrationslejrene og tyske krigsfanger som hospitalet tog imod.

Kirkens indre er et af de smukkeste kirkerum på Gotland med slanke søjler fra stengulv til loft. På væggene ses rester af de flotte kalkmalerier, som

blev malet på væggene, da kirken blev opført for 750 år siden. I korets nordlige side ses den korsfæstede Jesus flankeret af jomfru Maria (læg mærke til sværdet i morens hjerte!) og Johannes. Andre steder i koret kan man få øje på Paulus, Peter, og en helgen, som jeg ikke kan se, hvem er. De holder alle et indvielseskors (et kors i en cirkel, også kaldet et konsekrationskors) i hånden, hvilket betyder, at det var netop disse steder på væggen, biskoppens vievand eller hellige olie ramte væggen under indvielsen af kirkens kor.

Runer og Takstainarn

Under kirkens gulv findes en del grave, og der er særligt to gravsten, som er interessante. Den ene er den med runer på. Den er til minde om den voldsomme pestepidemi (digerdøden), som kom til Gotland ti år før Valdemar Atterdag, i 1350. Den anden er en gravsten over en mand, kaldet Takstainarn, som efter sigende var den mægtigste i hele sognet på sin tid. Den mægtige mand hed Nils Taksten (Nicolaus Taxten står der med latin på gravstenen), men blev kaldt Takstainarn og døde i 1274. Ifølge lokale overleveringer var han så enevældig på egnen, at præsten ikke turde begynde gudstjenesten, førend han sad på kirkebænken. Men Takstainarn kom ikke altid til tiden, og det irriterede de andre bønder. En dag blev det dem for meget, og de overtalte deres nye præst til at begynde alligevel. Straks efter kom Takstainarn ridende med sine folk, og da han hørte, at gudstjenesten var gået i gang uden ham, blev han så rasende, at han dræbte præsten på stedet. Det skulle han ikke have gjort, for nu samlede naboerne sig imod ham. Han var blevet for egenmægtig og brutal, han var gået over stregen. En lynchgruppe blev udpeget blandt sognebørnene, de opsøgte Takstainarn og dræbte ham i hans eget hus.

Nu siges det, at Takstainarn hjemsøger sin gamle egn. Han går igen i kirken og i sit hjem, Takstains gård, som stadig findes i Lärbro. Sagnet om Takstainarn er den mest kendte af de gotlandske spøgelseshistorier og samtidig en af Sveriges tidligst nedskrevne historie om spøgeri.

Den Blå Lagune

57°55'08.2"N 18°55'31.5"E

Stedets navn får mig til at tænke på både termiske bade i Island og en romantisk Hollywoodfilm fra 1980'erne, men den er god nok, også på Gotland findes en blå lagune. Du finder den oppe på Gotlands nordligste spids i naturområdet Ar, nordvest for søen Bästeträsk. Lagunen er et forladt kalkstensbrud, som nu er fyldt med det reneste, turkisblå vand.

Om sommeren er det et meget populært badeområde, og her er en lille badestrand med sand, men den fyldes hurtigt med folk på en god sommerdag, så tag vattæpper med, i tilfælde af at du må lægge dig på de hårde klipper rundt om bruddet. Vandet er klart og midt på sommeren dejlig varmt, men vandet i det dybe brud er længe om at blive varmet op, så forvent ikke middelhavstemperaturer i juni eller begyndelsen af juli.

For nylig er området blevet udstyret med asfalteret adgangsvej, parkeringsplads og toiletter. Men der er ikke andet end en iskiosk, så husk en picnicurv! Selvom parkeringspladsen er stor, så er lagunen et meget populært badested, og jeg vil anbefale, at man er der inden kl. 12, hvis man vil være sikker på at få en lovlig parkeringsplads i sommerperioden.

Find vej: Kør til Ar, sving ind mellem Bästeträsk og havet på en grusvej, derefter er der et skilt mod Blå lagunen.

Fårösund

I 1844 kom der pludselig gode tider til Fårösund, men det var kun for en kort stund, og det positive blev lynhurtigt vendt til noget negativt. Fra 1853 til 1856 rasede Krimkrigen, som er opkaldt efter den største krigsskueplads, Krimhalvøen, i Sortehavet. Rusland forsøgte at udvide sine grænser på Tyrkiets bekostning. Som svar erklærede England og Frankrig krig mod Rusland, og krigen spredte sig ud i det øvrige Europa. Krigen førte fremmede flåder ind i Østersøen, hvor de stridende parter mødtes. Sve-

Fårö

Fårö ligger nord for Gotland, knap en svensk mil væk fra den store ø på den anden side af Fårösund, som prikken over i'et på det hele. Øen er ikke ret stor i forhold til Gotland. Kun 120 kvadratkilometer, og det svarer nogenlunde til Samsø. Året rundt sejler færgerne "Freja" og "Bodilla" i pendulfart mellem Fårösund og Fårö. I mange år har der været tale om at bygge en bro over sundet, men den er foreløbig ikke blevet til noget.

Fårö opstod for godt 400 millioner år siden som aflejringer på havbunden, og da isen smeltede efter sidste istid dukkede øen frem af havet, og landskabet tog form. Kalken som havde aflejret sig i tykke lag på bunden af havet i fordums tid, blev senere anvendt som byggemateriale af fåröboerne til huse, stengærder og vindmøller. For at skåne øens sparsomme bevoksning blev der i 1757 ved en kongelig forordning givet 20 års skattefrihed til dem, som byggede deres hjem af sten frem for træ.

Fårö er anderledes end Gotland. Landskabet er mere barskt, goldt og hårdt. Fåröboerne mere standhaftige og vejrbidte end de fleste. Det er et egensindigt folk, det har både Linné og Bergman fortalt. Der er godt 500 fastboende på Fårö, byer leder man forgæves efter, for her lever folk spredt. Lyset er hårdt, gråt og skarpt. Landskabet barskt og ofte afvisende. Træerne, som er få, er knortede og lavstammede, bøjet af den stærke vind, som ofte blæser på den flade ø. Løvtræer skal man kigge længe efter, enebær står i busk, og få fyrretræer rækker højere end et par meter op i vejret. Strandene er brede og langstrakte, tilsyneladende uendelige. Mange steder står raukerne, de sære kalkstensformationer med store aflejringer af fossiler fra et tidligere koralrev engang i forhistorisk tid, og ligner sagnfigurer fra en svunden tid, fanget her for evigt.

Øens navn, der i 1400-tallet blev skrevet som Faroyna, består af ordene far, som i farvej eller farvand, og ö (ø). Navnet har intet at gøre med husdyret får at gøre, selvom der er mange af dem på de store, ufrugtbare græsningsarealer rundt om på øen. Traditionelt set beskæftigede mændene sig med sælfangst, fårehold, tjærefremstilling og brydning af

kalksten. Men med moderne tider, og en ungdom som ville mere og andet end øen kunne tilbyde, begyndte en større mandeflugt herfra som stadig er igang.

Lige så øde, der er på Fårö uden for den korte sæson, lige så overrendt kan øen være i sommermånederne, hvor godt 300.000 mennesker tager færgen over Fårösund. Køen til færgelejet kan i den anden uge af juli være op til et par kilometer. Nogle uger senere, i midten af august, er her tomt igen, bladene ligger på minigolfbanen, og der er papirlapper på vinduerne, som siger:

“Varmt välkomna nästa säson”.

Kutens Bensin

57°56'02.9"N 19°09'49.4"E

www.kuten.se

Længes du tilbage til 1950'erne? Er du vild med Americana, anarkisme og mor-tatoveringer? Så er Kutens Bensin, eller Kutens By, som det nok nærmere burde kaldes, lige stedet for dig!

Det er svært ikke at lægge mærke til stedet, når man kører rundt på Fårö. Alt det farvestrålende skrammel, som står udenfor, pirrer enhver nysgerrighed. Ramponerede rustne biler, gamle neonskilte, køleskabe fra 1950'erne i pastellnuancer. Det kan vel bedst beskrives som en kitch-kirkegård foran et klassisk, hvidkalket gotlandshus. I forhavens bilkirkegård står én af Bonnie og Clydes flugtbiler og den ambulance, som hentede James Dean efter hans dødelige biluheld den 30. september 1955. Forfaldet er på en gang både trist, grimt, nostalgisk og smukt.

Kutens Bensin er et herligt miljø, som rummer meget mere, end man umiddelbart skulle tro. Og efterhånden er en hel lille landsby vokset frem omkring et privat hjem og en mands store samling. I dag er her: café, boghandel, teater, koncertsted, bed and breakfast, restaurant og et crêperie. Alt sammen åbent året rundt. Og det hele må tilskrives ejerens, Thomas von Kuten, kærlighedsaffære med Elvis, James Dean og så sin "mamma". Hans egentlige navn er Lindholm, men han er gået hen og blevet synonym for stedet her, som blandt så meget andet også er et mekka for motorcyklister. Faktisk var det Stockholms Motorcykelclub, som gav Thomas navnet, da de under et besøg "adlede" ham. Eventyret begyndte i 1987, da Thomas og hans franske kone, Valériane, købte et gammelt gårdhus på Fårö. Her åbnede de en klub som de kaldte Kutens Bensin, og snart inviterede de rock- og bluesmusikere fra hele verden til at komme og spille live. Flere sagde overraskende nok 'ja tak' til at komme og spille, og snart rygtedes det, at der fandtes et sært, lillebitte spillested på en fjern svensk ø, hvor det var rigtig fedt at optræde. Nu er det en tradition, som vokser år for år.

Sommeren igennem spilles der mange koncerter i Kutens By, nogle mere planlagte end andre. Gennem tiden har flere store navne været forbi: Seasick Steve, Bill Haley & the Comets, Carola, Jack Baymoore & the Bandits m.fl. I takt med at naboerne er flyttet væk de sidste mange år, har Valériane og Thomas købt deres grunde op. Kutens Bensin er over 30 år vokset til Kutens By. Udover den oprindelige klub er nu også kommet Crêperie Tati, Restaurant Albatross, Elsie's Café, Slow Train B&B, teater og en boghandel kaldet Magica Laterna (opkaldt efter Bergmans erindringer) til.

Crêperie Tati

Hos Tati smager Valérianes crêpes og galettes skønt sammen med æblecideren. På jukeboxen spilles der mod forventning ikke franske chansons, men derimod amerikansk rock and roll i bedste stil. Det er ikke muligt at booke bord, men der er god plads både inde og ude, så hvis du er tålmodig og har god tid, skulle du tage at unde dig et besøg. Om ikke for en crêpes, så bare for stemningen.

Slow Train B & B

På den anden side af vejen ligger Slow Train Bed & Breakfast, som er det skøreste og skønneste B&B, jeg har besøgt. Det var Anton og Astrid, som boede her før, og det er deres stil, som til dels er forsøgt bevaret og genskabt med loppis-fund. Alle rum er forskelligt indrettede, i forskellige prisklasser og bringer minder frem om for længst tabte tider, som måske aldrig var. Det er en usandsynlig tidslomme, et fantasifuldt sted, som konstant forandres og vokser. Og er du ikke fan af Anton og Astrid-stilen i hovedhuset, kan du i stedet leje Bob Dylan-suiten i den ombyggede ladebygning. Suiten, som er kraftigt inspireret af rum 2011 på det legendariske Chelsea Hotel. Hvis du heller ikke er til Dylan, kan du måske lokkes af Sejlbåden eller af Bergmannsuiten, der ligner noget taget direkte ud af 'Fanny og Alexander'. Slow Train er perfekt til dem, som gerne vil bo anderledes, ikke luksus, men sjovt og særligt. Du finder ikke noget skilt eller nogen annoncer for Slow Train. Det er der ikke behov for.

Restaurang Albatross

Er navnet på restauranten, som er det seneste skud på stammen som udgør Kutens By. Her serveres delikat, svensk og fransk husmandskost og frisk fisk med udsigt over vandet. Menuen skabes i samarbejde mellem Valériane og stjernekokken Vincent Dudragne, som også er fransk. Han bor ellers fast i English Harbour på Antigua i Vestindien, men tager hver sommer ophold på Fårö for sammen med en række andre kokke fra Bretagne at brase og stege herlig mad til sommerturisterne.

Elsie's café

Cafeen er opkaldt efter Thomas Kutens elskede mamma og indrettet i stærktrosa farver med mange fund fra øens loppis. Resultatet er et mix af oldemor vs. klunkestil, klondyke og kitsch. Væk er monokromt design og svensk korrekthed. På menuen er traditionelt svensk 'fika'-brød med franske og nostalgiske bidrag; seneste indslag er Elsie's Konjaks-kaka. Da jeg spørger, hvorfor den hedder sådan, svarer Thomas med et saligt smil og en grødet stemme:

*“Eftersom min mamma gillade att ta sig en konjak ibland.”
(Fordi min mor yndede at tage sig en cognac i ny og næ).*

